

Milica Pupavac¹

Univerzitet u Beogradu
Filološki fakultet

JA MISLIM, JA OSEĆAM, JA ODLUČUJEM: BORBA ZA REPRODUKTIVNA PRAVA U POLJSKOJ

(Adrianna Zabrzewska and Joshua K. Dubrow, eds. *Gender, Voice and Violence: Women's Protests during the Pandemic*, IFiS PAN Publishers, Warszawa, 2021, pp. 232, ISBN 978-83-7683-205-0)

Još 2016. godine, pokušaji poljske vlade da dodatno ograniči reproduktivna prava izazvali su niz protesta. U oktobru 2020. godine, poljski Ustavni sud ograničio je ova prava i proglasio abortus protivzakonitim u gotovo svim slučajevima – uključujući i prekid trudnoće kada su fetusu ustanovljeni teški ili trajni invaliditeti, neizlečiva oboljenja ili oboljenja koja ugrožavaju život. Scene sa protesta koji su tim povodom organizovani u jeku drugog talasa pandemije bile su posebno potresne.

Zbornik radova *Rod, glas i nasilje u Poljskoj: protesti žena tokom pandemije* (*Gender, Voice, and Violence in Poland: Women's Protests during the Pandemic*), koji su uredili Adrijana Zabževska (Adrianna Zabrzewska) i Džoša K. Djubrou (Joshua K. Dubrow), u osamnaest poglavlja mapira događaje posle navedene presude Ustavnog suda. U prvom delu, opisuju se kontekst protesta (pandemija) i sami protesti, odnosno ilustruju se stavovi demonstranata i demonstrantkinja. U drugom delu se navode isečci iz zasedanja u parlamentu, te iz govora i intervjuja političara, koji urednicima služe da predstave javnu političku raspravu o reproduktivnim pravima i protestima. Treći deo se sastoji iz niza akademskih eseja koji nude uvid u širi kontekst presude i protesta, te ilustruju na koje sve načine ovakvi događaji i društveni pokreti koji iz njih proizlaze mogu da se kritički sagledaju.

---

1 E-mail: mpupavac4@gmail.com

Urednici su želeli da sačine zbornik radova koji će imati „široku upotrebu, uključujući istraživanje, nastavu, novinarstvo i aktivizam” (Preface 2021, 7). Sva je prilika da će im se ta želja i ostvariti. Ne samo što ovaj zbornik pruža detaljan prikaz vremena (širi istorijski/politički/obrazovni kontekst) i mesta (savremena Poljska), već se urednici nisu uzdržali da mu dodele i didaktičku ulogu. Slobodni pristup (*open access*) čini sve tekstove svima lako dostupnim (jednostavnom pretragom se dolazi do internet stranica sa kojih se knjiga može besplatno preuzeti u PDF formatu). Isto se može reći i za sadržaj – pristupačan je široj publici. Iako se treći deo zbornika sastoji iz akademskih eseja koji su ostali verni svom uobičajenom formatu i vokabularu, može se reći da su se njihovi autori i autorke potrudili da izađu u susret takozvanim običnim čitaocima i čitateljicama, i svoje tekstove ne opterete teško prohodnim jezikom.

Bilo kakav razgovor o ovom zborniku podrazumeva da se razume poljski kontekst kada su u pitanju reproduktivna prava. I pre spomenute presude Ustavnog suda, Poljska se nalazila u društvu malobrojnih evropskih zemalja sa veoma restriktivnim zakonima o abortusu – uz Maltu, Vatikan, Lihtenštajn, San Marino i Andoru. Zakon o planiranju porodice, zaštiti embriona i uslovima legalnog prekida trudnoće usvojen je 1993. godine. Tim zakonom je abortus dozvoljen samo u tri slučaja. Naime, legalan prekid trudnoće bio je moguć samo ukoliko je trudnoća bila posledica silovanja, predstavljala rizik po život majke ili je utvrđeno oštećenje fetusa. I konzervativni i liberalno orijentisani političari čije se izjave citiraju u zborniku *Rod, glas i nasilje u Poljskoj* o tom zakonu govore kao o „kompromisu”. To je bio stav poljske javnosti još od vremena kada je zakon stupio na snagu. Međutim, iz ugla većeg dela Evrope, ali i iz ugla istorije reproduktivnih prava u samoj Poljskoj, „kompromis” se može videti samo kao veoma stroga i represivna reproduktivna politika. Presudom Ustavnog suda u jesen 2020. godine zabranjen je i „eugenički abortus”, kako ga nazivaju citirani konzervativni političari u zborniku, odnosno prekid trudnoće u slučajevima teških oštećenja fetusa. Pored uspostavljanja dodatne kontrole nad ženskim telima i životima, ovakva politika ženama otežava pristup neophodnim zdravstvenim uslugama koje bi im mogle spasiti život.² Pored toga, presuda je u suprotnosti i sa istorijom pristupa abortusu u Poljskoj:

---

2 Urednici navode slučaj tridesetogodišnje Izabele, trudnice kod koje je u jesen 2021. godine uspostavljena dijagnoza prenatalnih oštećenja fetusa,

„Pitanje abortusa nije zauzimalo puno prostora u javnosti pre pada komunizma i transformacije političkog sistema ... Politika komunizma učinila je abortus besplatnim i lako dostupnim kroz institucije javnog zdravlja. ... Razlog ovakvog egalitarnog pristupa reproduktivnim pravima bio je uticaj marksističke filozofije i komunističke ideologije, koje su podrazumevale široko dostupno zdravstvo. Međutim, ovo se ubrzo izmenilo kada je zemlja iz ovog sistema prešla u moderni kapitalizam” (Zabrzewska and Dubrow 2021, 24–25).

Transformacija o kojoj Zabrzewska i Djubrou pišu podrazumevala je i jačanje uticaja rimokatoličke crkve. U članku koji analizira fenomen da veći broj mladih poslednjih godina napuštaju crkvu, novinarka Justina Pavlak (Justyna Pawlak) i Alicja Ptak tvrde da istaknuti položaj crkve u poljskom društvu proizlazi iz činjenice da je crkva predstavljala „svetionik slobode tokom perioda komunizma” (Pawlak and Ptak 2021). Iste 1993. godine kada je donet Zakon o planiranju porodice, potpisan je i sporazum između Varšave i Svete stolice kojim se uređuje njihov odnos. Sadržaj zbornika svedoči o tome da je uticaj crkve na društvo u Poljskoj i dalje veoma značajan, što je posebno primetno u obraćanjima konzervativnih političara.

Prvo poglavlje opisuje proteste u periodu od oktobra do decembra 2020. godine. Pandemija je, očekivano, igrala veliku ulogu u tome kako su oni organizovani (na primer, na jedan od protesta građani i građanke su pozvani da dođu tako što će na ulice izaći u automobilima), ali je takođe poslužila i kao zgodan izgovor vlasti za nasilno razbijanje ovih okupljanja uz pomoć policije. Policijsko nasilje se ponajviše pominje u parlamentarnim raspravama, te je ovo jedna od glavnih tema zbornika.

U drugom poglavlju je predstavljen rad organizacije Ženski štrajk (*Strajk Kobiet*). Ova feministička organizacija osnovana je 2016. godine posle prvih pokušaja desničarske vlade da zakonski dodatno ograniči pristup abortusu. Ženski štrajk je tom prilikom organizovao masovne proteste u vidu štrajkova u celoj Poljskoj. Vredi osvrnuti se na dominantne karakteristike izražavanja pripadnica i pripadnika organizacije. Prva je upotreba

---

kao i nedostatak plodove vode. Primljena je u bolnicu ali su doktori bili nevoljni da prekinu trudnoću. Čekajući da fetus umre, Izabela je preminula usled septičkog šoka (Zabrzewska and Dubrow 2021, 17).

vulgarnosti, koju Magdalena Grabovska (Magdalena Grabowska) u svom eseju u zborniku naziva „radikalnom nepristojnošću” (Grabowska 2021, 199). Njihovi vulgarni slogani i činjenje materijalne štete tokom protesta (targetiranje religijskih objekata i pojedinih spomenika) omogućili su im da iskažu bes, ali su istovremeno vlastima onemogućili da ignorišu proteste.

Čak i kada njihov izraz nije vulgaran, karakteriše ga jak emotivni naboj: „Tokom sastanka, identifikovano je 13 oblasti – polja borbe. U pitanju su: 1. Ženska prava – stavimo tačku na pakao kroz koji žene prolaze” (Voices of Strajk Kobiet 2021, 41). Desno orijentisani političari su pokušali da upravo iskazivanje osećanja o presudi Ustavnog suda iskoriste protiv demonstrantkinja i članova opozicionih stranaka koji su ih podržali. Same proteste i ponašanje demonstranata okarakterisali su kao nerazumne i neodgovorne. Zabževska značajan deo svog eseja kojim zaključuje zbornik posvećuje dinamikama koje su ovde prisutne, a pre svega dugoj istoriji patrijarhalnog zanemarivanja i prezira prema emocijama. Međutim, demonstrantkinje nisu pokolebala ovakva tumačenja protesta. Gardijan (*Guardian*) i drugi mediji preneli su da su okupljeni na protestima skandirali slogane poput „Ja mislim, ja osećam, ja odlučujem” (Davies 2020). Članovi opozicije, sa svoje strane, nastavili su da naglašavaju da je razumljivo da je ovo pitanje emotivno za mnoge.

Druga važna karakteristika ovog pokreta jeste njegova interseksionalnost. Ona se ogleda pre svega u zahtevima Ženskog štrajka koji uključuju prava LGBTQIA+ zajednice, sekularnu državu, prihvatljiv odgovor na ekološku krizu i druge, ali i u pridruživanju različitih grupa samim protestima.

Poglavlja o protestima i Ženskom štrajku prate zapisnici sa zasedanja parlamenta, te transkripti govora i intervjuja političara. Na osnovu ovih sadržaja stičemo uvid u to kako političari vide pitanje reproduktivnih prava, protesta i policijskog nasilja. Govor Jaroslava Kačinjskog (Jarosław Kaczyński), zamenika poljskog premijera i vođe vladajuće stranke, posebno je zanimljiv za analizu. Njime dominira urgiranje da društvo stane u zaštitu crkve. Čini se da Kačinjski misli na crkvu u smislu religijskih objekata (koje su demonstrantkinje išarale sprejevima), ali i na istaknuti položaj rimokatoličke crkve u Poljskoj, čiji je „moralni depozit [...] jedini moralni sistem koji Poljska poznaje”. Za njega je odbacivanje tog sistema „nihilistički čin”: „Moramo da odbranimo poljske crkve pre svega drugog. Moramo da ih odbranimo po svaku cenu” (Jarosław Kaczyński’s October 27 speech 2021, 85).

Ono što se krije iza iskazanih verskih i patriotskih osećanja govornika može se čitati i kao prezir prema demonstrantkinjama, koje, po njegovom mišljenju, rade protiv Poljske „svojom neverovatnom opscenošću” (ibid.). On izjednačava katoličku crkvu sa Poljskom, pozicionirajući crkvu kao čuvara morala poljskog društva. Kada demonstrantkinje uništavaju verske objekte i ne odobravaju uplitanje crkve u javne politike, one napadaju i Poljsku. Ono što Kačinjski ne izgovara, ali na šta svakako aludira, jeste da demonstrantkinje rade protiv nacije i na druge načine. Učesnice protesta su u najvećem broju žene koje se, po Kačinjskom, ponašaju vulgarno i zahtevaju kontrolu nad svojim telima. Ovo je neprihvatljivo s obzirom na to da tela žena ne pripadaju ženama, već se smatraju instrumentima za očuvanje nacije. Kao takva, ženska tela su nacionalni a ne lični domen. Tokom ratnih vremena ili društvenih previranja i nestabilnosti (što je slučaj sa krizom izazvanom pandemijom), patriotski poklici za očuvanje nacije postaju još glasniji. U *Ukidanju Roa (Reversing Roe)*, dokumentarcu o reproduktivnim pravima u SAD iz 2018. godine, Glorija Stajnem (Gloria Steinem) navodi: „Ovo je političko pitanje, a država želi da uspostavi kontrolu nad našim telima. Mi proizvodimo vojnike, mi proizvodimo radnike, plaši ih da će izgubiti kontrolu nad tim.” U istom filmu ona dodaje: „Osnova demokratije je da imaš kontrolu nad svojim telom. A osnova hijerarhije i totalitarnih režima je da je nemaš” (Stern and Sundberg 2018). Kada Kačinjski pominje rat i uzvikuje svoje pokliče o „odbrani Poljske”, on ne izjednačava samo rimokatoličku crkvu sa poljskim narodom, što je problematično samo po sebi, već implicira i da je abortus napad na taj narod, a ne lični izbor koji bi trebalo da bude omogućen svakoj ženi.

Ostala poglavlja u ovom delu zbornika prenose različite javne nastupe Andžeja Duda (Andrzej Duda), predsednika Poljske. Dudine prve reakcije na proteste su mlaki pokušaji da smiri „društvene emocije”, ali ubrzo otpisuje brige onih koji se bune protiv presude („Budimo iskreni, presuda Ustavnog suda nema baš nikakav uticaj na živote žena”), simplifikuje ovo kompleksno pitanje i opravdava nasilje policije (Andrzej Duda in interview with Krzysztof Skórzyński 2021, 177).

Stavovi navedeni u ovim isečcima se često ponavljaju. Pojedine izjave se čine gotovo fiktivne, pošto su isuviše očigledne besmislice da bi ih neko ozbiljno izgovorio, te je zato korisno što su na ovaj način zabeležene, dostupne

i kontekstualizovane. Na taj način, zbornik jasno ilustruje društvo u kome su ovakvi zakoni i presude ne samo mogući, već, čini se, i neizbežni.

Poslednji deo knjige sadrži eseje Karoline M. Gilas (Karolina M. Gilas), Elżbijete Korolčuk (Elżbieta Korolczuk), Magdalene Grabovske i Dorote Hol (Dorota Hall). Sve četiri autorke ističu zajedništvo, interseksionalnost pokreta za reproduktivna prava, kao i pouke koje se mogu izvući iz ovih događaja. Elżbijeta Korolčuk se posebno osvrće na činjenicu da ovi protesti nisu uključivali samo heteroseksualne cis žene već i članove i aktiviste LGBTQ+ zajednice, pokazujući da su „za novu generaciju pitanja koja se tiču rodnog identiteta i seksualnosti glavna obeležja njihove političke identifikacije” (Korolczuk 2021, 194). I ostale autorke pominju „novu generaciju” čiji angažman uliva nadu. Kako Magdalena Grabowska piše, specifičnost novog pokreta je što je zasnovan na „skupu novih feminističkih vrednosti koje uključuju ’radikalnu empatiju’, ’odgovornost’ i ’brigu’”, kao i „kontinuirano pomeranje od ’pedagoškog’, *top-down* feminizma i približavanje aktivističkoj povezanosti između različitih društvenih borbi – kroz umrežavanje, aktivno učešće i aktivno učenje” (Grabowska 2021, 199).

Njen esej upućuje i na teorijske pouke koje se mogu izvući iz ovih događaja, a koje se poklapaju i sa nastojanjem urednika zbornika. Ona ističe važnost „integrisanja protesta i društvenih pokreta u diskusije o demokratizaciji [i] preispitivanja njihovih kapaciteta da pokrenu kontroverzne i subverzivne političke prakse i dovedu do društvenih promena”. Autorka navodi da se u većini slučajeva „pažnja obraća na institucije kao ključne aktere političkih procesa, [što] često dovodi do nerazumevanja uloge koju društveni pokreti igraju” (Grabowska 2021, 201). Čini se da ovaj zbornik doprinosi upravo razumevanju uloge društvenih pokreta.

U trenutku pisanja ovog prikaza, presuda Ustavnog suda i dalje je na snazi. Međutim, zahvaljujući protestima Ženskog štrajka i njihovim zahtevima koji uključuju bezuslovan pristup abortusu, „politička rasprava u Poljskoj izmenila se gotovo preko noći” (Grabowska 2021, 199). Opoziciona stranka Građanska platforma (*Platforma Obywatelska*) promenila je svoj stav o abortusu i „sada zastupa izmene zakona koje bi dozvolile abortus na zahtev pod određenim uslovima” (Grabowska 2021, 200). Ova stranka više ne traži povratak na „kompromisno” rešenje iz 1993. godine, već zahteva pristup abortusu „do dvanaeste nedelje (trudnoće) za žene koje su u ’izvan-

redno teškoj ličnoj situaciji' a 'posle konsultacije sa psihologom i doktorom'" (Wilczek 2021). Dakle, pored toga što se tokom protesta formirala snažna zajednica aktivista i aktivistkinja, ova promena u ponašanju Građanske platforme predstavlja, za sada, jedan od najvažnijih rezultata protesta.

LITERATURA

- Andrzej Duda in interview with Krzysztof Skórzyński. 2021. „Andrzej Duda in interview with Krzysztof Skórzyński (TVN 24), January 22, 2021.” In *Gender, Voice, and Violence in Poland: Women’s Protests during the Pandemic*, edited by Adrianna Zabrzewska and Joshua K. Dubrow, 175–179. Warszawa: IFiS PAN Publishers.
- Davies, Christian. 2020. „Pro-choice Supporters Hold Biggest-ever Protest against Polish Government.” *The Guardian*, October 30. Pristupljeno: 15.11.2022. <https://www.theguardian.com/world/2020/oct/30/pro-choice-supporters-hold-biggest-ever-protest-against-polish-government>
- Grabowska, Magdalena. 2021. „Tip of the Wave? New Forms of Intersectional feminist Mobilizations in Poland.” In *Gender, Voice, and Violence in Poland: Women’s Protests during the Pandemic*, edited by Adrianna Zabrzewska and Joshua K. Dubrow, 197–203. Warszawa: IFiS PAN Publishers.
- Jarosław Kaczyński’s October 27 speech. 2021. In *Gender, Voice, and Violence in Poland: Women’s Protests during the Pandemic*, edited by Adrianna Zabrzewska and Joshua K. Dubrow, 84–86. Warszawa: IFiS PAN Publishers.
- Korolczuk, Elżbieta. 2021. „From Anguish to Anger: Struggle for Women’s Reproductive Rights in Poland.” In *Gender, Voice, and Violence in Poland: Women’s Protests during the Pandemic*, edited by Adrianna Zabrzewska and Joshua K. Dubrow, 191–196. Warszawa: IFiS PAN Publishers.
- Pawlak, Justyna, and Alicja Ptak. 2021. “As Poland’s Church Embraces Politics, Catholics Depart.” *Reuters*, February 3. Pristupljeno: 15.11.2022. <https://www.reuters.com/article/us-poland-church-insight-idUSKBN2A30SN>
- Preface. 2021. In *Gender, Voice, and Violence in Poland: Women’s Protests during the Pandemic*, edited by Adrianna Zabrzewska and Joshua K. Dubrow, 7. Warszawa: IFiS PAN Publishers.

- Stern, Ricki, and Anne Sundberg. 2018. *Reversing Roe*. Netflix.
- Voices of Strajk Kobiet: Postulates, Plans, and Calls to Action. 2021. In *Gender, Voice, and Violence in Poland: Women's Protests during the Pandemic*, edited by Adrianna Zabrzewska and Joshua K. Dubrow, 41–45. Warszawa: IFiS PAN Publishers.
- Wilczek, Maria. 2021. „Over 80% of Polish Women Aged under 40 Oppose New Abortion Restrictions, Finds Poll.” *Notes from Poland*, February 21. Pristupljeno: 15.11.2022. <https://notesfrompoland.com/2021/02/18/only-2-of-young-women-in-poland-support-new-abortion-restrictions-according-to-new-poll/>
- Zabrzewska, Adrianna, and Joshua K. Dubrow. 2021. „Introduction: Gender, Voice, and Violence in Poland.” In *Gender, Voice, and Violence in Poland: Women's Protests during the Pandemic*, edited by Adrianna Zabrzewska and Joshua K. Dubrow, 9–19. Warszawa: IFiS PAN Publishers.
- Zabrzewska, Natalia, and Joshua K. Dubrow. 2021. „A Timeline of Women's Strike Protests in Poland, October to December 2020.” In *Gender, Voice, and Violence in Poland: Women's Protests during the Pandemic*, edited by Adrianna Zabrzewska and Joshua K. Dubrow, 23–40. Warszawa: IFiS PAN Publishers.